

vražjeverstvo. Šele vsa izrazna sredstva kot celota učinkujejo na bralca in šele v tej celovitosti so tudi starinske izrazne prvine dovršeno izrazilo pripovedi, ki se sestoji iz ljubezni do domače zemlje, dalje iz usode, vprašanja človekove osebne svobode, vprašanja odpovedi in drugih bolj ali manj že opredeljenih prvin.

Uporabljena literatura:

Anton Breznik: Izdaje naših pripovednikov, 2. Tavčar DS 1934, 384—8; Jezik naših pripovednikov, 3. Tavčar DS 1934, 271-6; Slovenska slovnica, 1921, 1934;
Janko Kos: Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1974, 192—193;
Marijan Kramberger: Visoška kronika. Literarnozgodovinska interpretacija, Ljubljana 1964, zlasti str. 33—47;
Jože Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva 4. Realizem, Maribor 1970, 236—250;
Anton Slodnjak: Zgodovina slovenskega slovstva IV. Nova struja (1895—1900) in nadaljne oblike realizma in naturalizma, Ljubljana 1963;
Ivan Tavčar: Povesti I., Ljubljana 1896; Visoška kronika, Ljubljanski zvon 1919; Visoška kronika, Priredila Marija Jamar, Ljubljana 1957, Kondor 12, Zbrano delo 6. Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik, Ljubljana 1956; Zbrani spisi VI. Uredil Ivan Prijatelj, Ljubljana 1921;
Josip Vidmar: Dve zgodovinski povesti (1925), Literarne kritike, Ljubljana 1951, 80—86.

Božena Orožen

Gimnazija v Celju

POUČNI IZLET V OBMOČJE BOČA IN DONAČKE GORE*

To območje je literarno in sploh kulturnozgodovinsko bolj obrobnega značaja, zato za samostojno slavistično ekskurzijo ni posebno primerno. Itinerarij pa skuša opozoriti na tiste kulturne zanimivosti, ki bi jih bilo škoda prezreti tudi na bolj turističnem izletu, usmerjenem morda proti Štatenbergu ali Rogaški Slatini.

Po odcepu od ceste Celje—Maribor se vozimo skozi Trnovlje, na pol vaško, na pol predmestno naselje. Tam, kjer se od ceste loči druga, ki pelje skozi raztreseno vas **Z a d o b r o v o**, je komaj streljaj od križišča (tik na meji med Trnovljami in Zadobrovo) rojstna hiša pisatelja in dramatika Antona Novačana (1887—1951). Tu se spomnimo pesmi *Moj oče* (LZ 1924). V njej prihaja na dan razen misli na mrtvega očeta, »starega volka«, še pisateljeva vitalnost, nihanje med kontrasti, različnost od množice, ki ga zato napada, naj dela tako ali drugače, in spoznanje »Grenko razumem, roditelj, tvoje poslednje besede:/ Greh je le tisto, kar si sam odpustiti ne moreš.« Predstavljajmo si še, da je v Trnovljah in Zadobrovi Novačan pač našel svojevrstne ljudi in usode, ki jih je upodobil v zbirki *Naša vas* (1912, 1913) in v naturalistični drami *Veleja* (1921).

V vas **Ljubečno** se je med prvo svetovno vojno umaknil s Primorskega France Bevk. V hišo svojega očeta ga je povabila znana učiteljica. Tukaj je napisal avtobiografsko povest *Tatič*. Od svoje gostiteljice je zvedel za njenega

* Naslov ni povsem ustrezen, saj sega v območje Boča in Donačke gore le del poti, gre pač za eno od variant izletov po osrednji Štajerski.

jetičnega zaročenca in to mu je bila osnova za kasneje napisano novelo Julijan Sever (Bevk, *Moja mladost* 1969, str. 213—214).

Med obema vojnama, vse do okupacije, je bil v Ljubečni šolski upravitelj Ernest Tiran (1899—1960), pedagoški in mladinski pisatelj (npr. igra o nekoč znanem in zloglasnem razbojniku Guzeju).

Cesta je speljana po rahlo valovitem svetu. Kak kilometer pred železniško progo pri Ponikvi se v Hotunjju odcepi na levo vaška cesta proti spomeniku geografa Blaža Kocena (1821—1871). Postavljen je na mestu, kjer je stala njegova rojstna hiša. Ko je Kocen služboval v Olomoucu na Moravskem, se je narodno ozavestil. Pisal je geografske učbenike, ki so veljali za najboljše v celotni Avstriji, in sestavljal zemljevide. Na zemljevidu alpskih dežel (1863) je označil slovensko narodnostno mejo in dodal seznam slovenskih imen. Velja za začetnika modernega pouka geografije.

Prihajamo v območje Ponikve, ki hrani več spominov na Prešernovega sodobnika, nekaj časa tudi sošolca, kasnejšega škofa Antona Martina Slomška (1800—1862). Ob prehodu čez železniško progo se odcepi na desno cesta na Slom, oddaljen od tod le slab kilometer. Po Slomu je Slomškov rod dobil priimek, poprej so se pisali Novak. Domislimo se dveh Prešernovih epigramov — Slomšku, *Tempora mutantur* —, v katerih pesnik v hudomušni besedni igri bere začetni s kot z in zato vidi v priimku pomanjševalnico od zlomek (zlomek-hudič, zlomešek-hudiček). Mogočna Slomškova rojstna hiša je dobro vidna tudi z vlaka malo pred železniško postajo Ponikva, saj stoji tik nad železnico. Hiša, gospodarska poslopja in sadovnjaki so last kmetijskega posestva v Šentjurju, v rokah Slomškovih sorodnikov niso več od leta 1904. Na hiši je plošča, v hiši pa skromna spominska soba. To je pač tisti prostor, iz katerega se je Slomšek v kasnejših letih najbolj spominjal križa v kotu in leskovke na tramu.

Na gričku nad Slomom je cerkvena sv. Ožbolta intimno povezana s Slomškovim otroštvom in mladostjo. Okoli nje je pasel, z zunanjih stopnic je že kot otrok »pridigal« drugim pastirjem, tu se je vadil v govorništvo še kasneje kot semeniščnik. V notranjosti, nad vrati v zakristijo, je 1914. leta slikar Brello naslikal razen Cirila in Metoda še Slomškov portret in dva prizora iz njegovega otroštva: Slomška pastirja pri cerkvi in izpit pod orehom pred cerkvijo na Ponikvi.

Ponikva leži na sosednji, nekoliko nižji vzpetini. Ob desnem cerkvenem vogalu je ostanek oreha, ki je poprej stal na križišču, pa so ga morali podreti. Pod njim se je 12-letni Slomšek pri javnem spraševanju prvič odlikoval. O tem govori plošča na cerkvenem zidu. — Mogočna cerkev s kupolasto ladjo ima slikovito razgibano baročno prižnico, delo kiparja Janeza Jurija Mersija. Levo od glavnega oltarja je Slomškova slika, pod njo pa slavilni heksameter: »Slaven jim vsikdar spomin ostani na zemlji slovenski.« — Na stari šoli za cesto je velika plošča v Slomškov spomin, druga pa se spominja Blaža Kocena.

Na Ponikvi je župnikoval Davorin Trstenjak (1817—1890), mlajši Vrazov in Miklošičev rojak, urednik mariborske Zore in celovškega Kresa, pisec številnih zgodovinskih in etimoloških člankov, zanimivih, a znanstveno ne vselej neoporečnih (zagovarja npr. avtohtonost Slovanov). Pri tem »najpoštenejšem rodo-

Ijubu, kar jih je rodila slovenska zemlja,« kot ga imenuje Josip Vošnjak v Spominih, so se pogosto oglašali slovenski pisatelji. Po Trstenjakovi zaslugi je bila vzdana plošča na Slomškovi rojstni hiši.

S Ponikve se cesta spusti po ovinkih v dolino rečice Dravinje. Nekoliko zahodnejše so L o č e. Tu živi kmet-pesnik Jože Marinko, rojen sicer na Dobrovi pri Ljubljani (1893). Leta 1971 je izdal pesniško zbirko z na videz idiličnim naslovom Pisano spominsko cvetje. Upesnil je nekatere dogodke iz vojnih let, še več pa je bridkih obtožb družbe, ki je kmeta domala uničila. Pesmi so torej izraz bolečine in ogorčenja, zato so pogosto nabite z bridko ironijo: »Zdaj umira kmet srečnejše, / doma! — po načrtu planskem, / v čast slovenske domovine — / kot je shiral na Kozjanskem.« Pojavljajo se celo paralele s kmečkimi puntarji: Res, časi novi vse so spremenili, / srce prekriva kmetu težka bol — / pravice so med sabo razdelili — / a kmetu dali — Gubčev so prestol.« — »Proč z bičem! Naj pravica / vsem enako se prizna — to zdaj kliče stara pravda, / ki teptana je do dna.«

V Ločah je bil župnik Matej Slekovec, ki je napisal zgodovino bližnje žičke kartuzije (1901).

Pred nami se dviga zaobljeni z gozdom porasli B o č. Po mnenju jezikoslovca in polihistorja Žige Popoviča, ki piše o Boču v knjigi Untersuchungen vom Meere (1750), je prav oblika dala hribu ime (obel, bočiti se — Boč). — Z Bočem je povezanih nekaj pripovedk. Nekoč so tu prebivale rojenice, pa jih je pregnalo pokanje pastirjev z biči in ropotanje dekel pri svinjskih koritih. — Kot pod Konjiško goro tudi pod Bočem spi zmaj. V notranjosti Boča je jezero, po njem pa plavajo labodi. — Domnevno naj bi bil Boč z okolico pritegnil v pesnitev o Parcivalu nemški srednjeveški pesnik iz začetka 13. stol. Wolfram von Eschenbach: Na Boču, ki naj bi se skrival za imenom Monsalwatsch, naj bi bil Gralov hram, v njem pa naj bi vitezi varovali Odrešenikovo kri. — Čez Boč je vodila srednjeveška tovorna pot, ob njej pa so prežali roparji. Tako pripoveduje v svojem itinerariju Paolo Santonino, ki je 1487 leta spremljal po teh krajih cerkvenega vizitatorja. Tudi ljudsko izročilo govori o dvanajstih roparjih iz 18. stoletja in njihovi poglavarki Špelki. V votlini Balunjači (severno pod vrhom) so imeli zakopano naropano blago. Tu so se potem tudi skrivali, dokler jih niso odkrili in poglavarke obglavili. — Gozdovi in jame na Boču so dajali zavetje skrivačem.

V P o l j č a n a h je nekaj časa učil Dolenjec Janko Polak, prijatelj Josipa Murna. Pod njegovim vplivom je pisal pesmi tudi sam, kasneje pa je pisal šolske knjige.

V Poljčanah se je rodila pisateljica večerniških povesti Julija Bračič (1913). Rahlo zgodovinsko-socialno obarvano povest Graščinski stradarji (1950) — dogaja se ob koncu 19. stol. — je lokalizirala v gričevnat svet med Poljčanami in Slovensko Bistrico. Fabulativno jedro o neusojenih ljubeznih prepletajo kaj žive žanrske slike dela in običajev tukajšnjih kočarjev in kmetov (okopavanje vino-

gradov; košnja močvirske trave plajševke, iz katere so spleтали vrvi; svatbeni običaji).

Studenice se tiskajo pod pobočje Boča. Taka odmaknjenost je bila primer-na za samostan dominikank, ki ga je v 13. stol. ustanovila Zofija Rogaška. (Na hribčku nad župniščem se še vidijo razvaline njenega gradu, studenec na pobočju se imenuje Zofijin studenec.) Nune so bile večinoma plemiške hčere iz Hrvaškega Zagorja. Kako mogočen je bil samostanski kompleks, kaže bakrorez v knjigi Valvasorjevega sodobnika G. M. Vischerja *Topographia ducatus Stiriae* (Glej reproducirano izdajo 1971). V 17. stoletju je samostansko poslopje, v katero je bila vključena tudi cerkev, nadomestilo novejše. Jožef II. je samostan razpustil, v drugi polovici 19. stol. so se v poslopje naselile redovnice magdalenke. Zdaj poslopje propada. Cerkev pa je še ohranila nekatere elemente prvotne stavbe iz romansko-gotskega obdobja. Tak je predvsem glavni vhod s stebri in reliefom v timpanonu, ki spominjajo na portal v Špitaliču pri Žičkem samostanu. V cerkvi so bogati baročni oltarji (pri vsaki zanimivosti je tablica z opisom). Na jasi pred cerkvijo je več močnih zajezenih kraških izvirov (Santonino jih imenuje »izviri milosti«). Ti studenci so kraju dali ime (Melik). Z njimi in z izvotljenostjo kraških tal je v zvezi pripovedka: Na jasi Formili na Boču je kmet oral na praznik. Doletela ga je božja kazen, vprega se je vdrla v tla. Čez čas so v Studenicah v izvirih našli volovski jarem. — V Aškerčevi rokopisni zapuščini je ostala pesem Studeniške nune. Ko je Josip Wester v LZ 1927 objavil pesmi iz Aškerčevih rokopisov, je razen dveh drugih izpustil tudi to, »ker bi spričo blasfemične vsebine Aškercu ne delala posebne časti«. Pesem se namreč roga prikriti lahkoživosti nun in menihov. Pripoveduje o tlačanih, ki sta morala nesti iz Studenic v Žički samostan skrinjo s sveto podobo, namesto nje pa je bila v njej mlada nuna.

V Makolah je bil dolga leta duhovnik Mihael Landovšek (1844—1920), izdajatelj Slomškovich spisov. V kraju je bil tudi gospodarski delavec, saj je ustanovil posojilnico in kmetijsko zadrugo.

Ob vhodu v grad **Štatenberg** je v spomin na kmečke upore vzdana plošča z Aškerčevimi besedami: »Gradu v gori črnemu nad selom tisoč pesti zapreti.« V 16. stoletju, ko so se tudi tukaj, na posestvu Tahijev, kmetje upirali, sedanji grad še ni stal. Njegov prednik, »črni grad na gori«, je bil v hribovju jugovzhodno od Makol. Za Tahiji so postali njegovi lastniki Tattenbachi, nato pa Attemsi. Ti pa so v 18. stol. zgradili sedanji baročni grad in ga dali tudi poslikati. Kljub temu se tu domisljivo sedmih Aškerčevih pesmi iz cikla Tahina Štatenbergu (Pesnitve. Peti zbornik 1910), ki je po umetniški vrednosti le medla karikatura Stare pravde« (Marja Boršnik). V pesmih ob samosilnikih in razuzdancih Tahijih — očetu in sinu — nastopa kmet Lovrenc Kopriva. Privezanega za konja ga žene mlajši Tahina skozi Makole, a mož se reši vezi, kmetje obetajo maščevanje. Lovrenc stopi na čelo kmetov, ti zavzamejo grad. A kaj pomaga, ko je za kmeta le »hudičeva pravica«. Komisarji iz Gradca zahtevajo od njih, naj prisežejo Tahiju zvestobo, češ da je dober graščak.

V Štatenbergu že vrsto let prirejajo srečanja pisateljev in kritikov. Vsako leto je na sporedu posebna tema.

V Majšperku zavije cesta proti jugu skozi skrajni zahodni del Haloz. Ta del ni vinoroden, pobočja so porasla z grmičevjem in drevjem, le malo je videti obdelane zemlje. Smo v območju, kjer je bila in je še doma revščina. To je začutiti že iz opisa v Santoninovem itinerariju: Graščakinja v Majšperku je za škofa vizitatorja in njegovo spremstvo priredila sijajen sprejem z grajskim norcem, plesom in toaletami, ki jih je večkrat menjala, ter z bogato pogostitvijo na prostem. Goste je silila, naj kar največ pojedjo, da ne bo kaj ostalo Haložanom, ki so ob strani opazovali gostijo. Tako v 15. stoletju! Vtisi, kakršne je o današnjih zahodnih Halozah dobila skupina kulturnih delavcev, pa so zbrani v knjigi Siti in lačni Slovenci (1969). V teh zapiskih je najtežje spoznanje, da revščina ni le gmotna, ampak tudi duhovna, da je v ljudeh le pasivnost: »Tako je, tako je bilo, tako bo ostalo, nič se ne da premakniti. Delati moraš, dokler ne padeš ko snop« (str. 172).

Na tej poti proti jugu se pokažejo trije obrazi Donačke gore. Prvi, ki ga vidimo le krajši čas blizu Stoperc, središča tega dela Haloz, je neizrazit-širok, z drevjem porasel hrbet. Ko se cesta že spusti proti Rogatcu, se na vzhodu ponovno odkrije, tokrat kot oster stožec, ki je prav v skladu s starejšim imenom Rogaška gora (ime Donačka gora se je pričelo uporabljati šele v 19. stol. po cerkvi sv. Donata). Še malo bliže Rogatcu pa gora pokaže južno stran z nagubanim vrhom in cerkvico sv. Donata na pobočju. Zaradi upadljive oblike je ta gora v ljudski domišljiji postala nekak štajerski Klek. Tu so se shajale čaravnice, ki so delale točo, s hudičem. Ta jih je gostil in napajal (Fr. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje 1926). — Značilne so besede, ki jih je ob srečanju z revščino pod Donačko goro o njej zapisal Juro Kislinger: »Odslej je vrh Donačke gore zame klicaj, opozorilo na tisto, kar je neposredno pod njim in za njim. Veliki večini pa je še vedno samo imenitno lepa pokrajinska kulisa za Rogaško Slatino« (Siti in lačni Slovenci str. 190).

Do ceste segajo posamezne raztresene hiše vasi Tlake. Tu se je rodil pesnik Jože Šmit (1925; ob njegovi slamo kriti rojstni hiši levo nad cesto slaba dva kilometra pred Rogatcem je zraslo že novo poslopje). Njegova domačija in okolica živita v nekaterih pesmih. Pesem dveh grenadirjev (Lirična postila 1965) vsebuje misel na resničnega ali umišljenega davnega prednika, ki je kot vojak prišel v vas in tu ostal, željan miru in stalnosti, značilnih za prejšnje generacije: »Nič blodenj, mir samo / in zemlja, plug in vol«. Pesem Zemlja 1962 (Lirična postila) ohranja spomin na težko domačo grudo in izpoveduje povezanost z njo: »Stresel sem te z gležnjev, / ko sem odhajal, / ti pa hodiš z menoj / suha, prašna, / mokra, lepljiva na gležnjih in v srcu, / ko davno prekletstvo in sen«. Med potjo lahko tu in tam opazimo debelo močvirsko travo — po pesnikovih besedah ji pravijo cedilika — iz katere so otroci nekoč delali kočije. Ta je dala naslov in simboliko pesnitvi Koleselj iz cedilike (1968). V njej je Šmit upesnil usodo štajerskih fantov — nemških vojakov —, ki so v Franciji dezertirali in prišli kot partizani v Peto prekomorsko brigado. (»To je povest od Jožeka, pjeba štajerskega.«) Pesem spremlja »Jožeka«, ki na poti proti domači vasi, kamor romajo njegove misli, obleži nekje v Liki: Nekoč so otroci v svojih kočijah iz cedilike v sanjah potovali daleč po svetu, Jožkov koleselj iz cedilike ne bo nikoli več dosegel doma ...

Rogatec je trg že izza 13. stoletja. Lastniki gradu, ki je zdaj že v razvalinah, so bili nekaj časa Lichtensteini, med njimi Ulrich Lichtensteinski, viteški pesnik, ki je v svojo nemško pesnitev vključil pozdravne besede koroškega vojvode: »Buge was primi, gralva Venus.«

V Cestah pri Rogatcu sta se rodila dva kulturna delavca, brata Mihael (1844—1920) in Josip Lendovšek (1854—1895). Prvega smo srečali že kot dolgoletnega duhovnika v Makolah. Josip pa je bil profesor v Beljaku. Ukvarjal se je z metodiko slovenskega pouka in zbiral okrog sebe koroške rodoljube, zlasti kmete, in jih vnel za narodno delo.

Prav iz Rogatca sta bila doma Lendovškova nečaka Šanda. Starejši Janko Šanda (1870—1927) je v Rogatcu tudi kasneje živel. Pisal je literarne ocene in spevoigro Rozamunda. Mlajši, dr. Dragan Šanda (1881—1963), romanist po stroki, je bil pesnik in dramatik (tragedija Lepa Vida, v rokopisu pentalogija o Celjskih grofih). Kot profesor v Ljubljani je bil mentor literarnega krožka, v katerem je bil tudi Srečko Kosovel.

Po prvi svetovni vojni, ko so Primorsko zasedli Italijani, je prišel v Rogatec za notarja pisatelj Ivo Šorli. Ostal je tu tri leta, do odhoda v Šmarje pri Jelšah (o tem piše v avtobiografskem Mojem romanu 1940, v poglavju Rogatec in prelepa sosed.)

V Rogatcu se je rodil sodobni pesnik, pisatelj in dramatik Branko Hofman (1929).

Na poti proti Celju so domislilo, da je bržkone tod proti Rogatcu jahal že omejnjeni nemški pesnik Wolfram von Eschenbach ali njegov junak Parcival.

Pred Rogaško Slatino, nedaleč od cerkve sv. Križa, je na Knežcu hiša literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča. Na njej je spominska plošča njemu in sinu Borisu. Slednji ima v hiši tudi spominsko sobo.

Blizu Sv. Trojice na hribčku južno od zdravilišča se je rodil Anton Kos-Cestnikov (1837—1900). Z narodopisnimi članki je sodelaval v Novicah, Jurčič pa ga je pritegnil za podlistkarja k Slovenskemu narodu. Velik del življenja je preživel na Hrvaškem.

Zdravilišču Rogaška Slatina je najizrazitejši stavbni pečat vtisnil klasicizem ki ga danes zastopata predvsem pivnica Tempel in Zdraviliški dom. Tega pečata tudi kasnejše zgradbe niso zabrisale. V dvorani Zdraviliškega doma prikazujejo oljne slike (delo graškega slikarja Alfreda Schrötterja) dva nekdanja »slavna« pacienta, znanega Petra Zrinjskega iz 17. stoletja in nadvojvodo Ivana, ki je v začetku prejšnjega stoletja delal reklamo za zdravilišče. V prednici današnjega Zdraviliškega doma — stavba je pogorela — je koncertiral še Franz Liszt. Med gosti tega nekoč mondenega zdravilišča, kamor so zahajali bogati ljudje iz vse Evrope, srečamo tudi to ali ono osebnost iz kulturnih krogov. V sedanjem Strossmayerjevem domu je bil več kot 40 let gost hrvaški mecen in preroditelj škof Josip Juraj Strossmayer. V prvi polovici prejšnjega stoletja srečamo med gosti ilirca Stanka Vraza. Spomin na njegovo bivanje v Rogaški Slatini je ohranila hčerka Prešernovega šefa Crobatha — Luiza Pesjakova v

avtobiografskem spisu Iz mojega detinstva (LZ 1886). Tu govori o treh možeh, ki so vplivali nanjo v zgodnji mladosti, o Prešernu, Korytku in Vrazu. Slednjega je spoznala prav tu kot doraščajoča deklica in je bila priča pogovorom o domoljubju in pesništvu med Vrazom in svojim očetom. V tem spisu je naslikala tudi podobo obiskovalcev zdravilišča v prvi polovici preteklega stoletja (morda za spoznanje ironično pripominja, da je med gosti zdravja iskal le redkokateri): »V množici se je prikazala in očitno odlikovala ‚surka‘ — to je bila suknja od jako fine tkanine, obšite z ognjeno rdečim robom in enakimi vrvkami — nosila jo je hrvaška gospoda, moški in ženske. Turški fes in narodnje nošnje Jugoslovancev so se videle poleg najelegantnejših oblačil z Dunaja in iz Pariza. Močno zastopan je bil orientalski tip in kolikokrat na dan so se krasne Židinke preoblačile in nove in dragocene toalete razstavljale na ogled!« (citirano po knjigi Starejše pesnice in pisateljice 1926 str. 98). — Zdraviliški gost je bil nekdanji Murnov sostanovalec, sopotnik naše moderne, Alojzij Merhar — Silvin Sardenko. V knjižico Rogaška Slatina. Po vtisih in spominih slatinskega gosta (1931) je vpletel med opise kraja in izletov nekaj preprostih priložnostnih pesmi, prežetih s premehko čustvenostjo. — V zgornjem koncu zdravilišča je starejša vila — Stritarjev dom s spominsko ploščo. Tu je preživel zaton življenja Josip Stritar (od januarja do novembra 1923). Na Dunaju je po končani vojni vladalo pomanjkanje. V domovini sta se zato za Stritarja zavzela njegova znanca dr. Fran Šter, ravnatelj zdravilišča, in duhovnik Fran Šegula. Tako ga je ljubljanska vlada povabila in mu dala na razpolago vilo. Nekdanji svetovljan, blesteči kritik je bil zdaj »slaboten, telesno in duševno močno izčrpan starec s sivo bradico,« kot si ga je zapomnil Božidar Borko, ki ga je med drugimi pozdravil na mariborski železniški postaji, ko je z ženo Nemko prihajal z Dunaja. V spominu na to srečanje Borko še dostavlja: »Ko sem pogledal Stritarju v kalne, slabovidne oči, se mi je zdelo, da sem pogledal v dušo neki dobi, ki je že dolgo ni več in ki je vendar bila potrebna stopnja v razvoju vsega nadaljnjega, lepšega in bogatejšega« (Srečanja 1971). Dr. Šteru je Stritar narekoval še zadnje, močno nebogljene verze. V Rogaški Slatini je umrl, pokopali pa so ga v Ljubljani.

Rogaška Slatina je prizorišče romana Iva Šorlija Zadnji val (1924). Godi se po prvi svetovni vojni. Napisan je v obliki zapiskov upokojenega pravnika. Na svojem posestvu na Cvetličnem vrhu (ime ni izmišljeno) doživi zadnjo ljubezensko vznemirjenje. Z okoljem niso povezani le lirični opisi pokrajine, ampak tudi omemba nacionalne mlačnosti pred prvo svetovno vojno. Šorli je verjetno tak odnos do naroda tembolj občutil, ker je prišel iz narodnostno močno prebujene Primorske. Mlačnost ljudi je povezal z značajem pokrajine, ki ne pozna ostrih kontrastov, »ko se noben vrh ne upa pognati do neba, kakor noben značaj povzpeti do odločnosti.«

V R a t a n s k i v a s i blizu restavracije Bellevue stoji propadajoča rojstna hiša literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča.

(Kulturnozgodovinske zanimivosti na poti proti Celju od Mestinja dalje so opisane v spisu Slavistični poučni izlet na Kozjansko, Jezik in slovstvo 1969/70.)